

Ivan Kokeza

Hrvatski povijesni muzej
Matoševa 9
HR - 10000 Zagreb

Pregledni rad / Review paper

Primljen / Received: 26. 6. 2021.

Prihvaćen / Accepted: 18. 9. 2021.

UDK / UDC: 75.044(497.5)(089.7)

DOI: 10.15291/aa.3565

O historijskom slikarstvu i liku kralja Tomislava tiskanom na razglednicama tijekom obilježavanja tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva 1925. godine

Historical Painting and the
Figure of King Tomislav Printed
on Postcards for the 1000th
Anniversary of the Kingdom of
Croatia in 1925

SAŽETAK

Unutar članka obrađuje se historijsko slikarstvo, odnosno lik kralja Tomislava tiskan na razglednicama tijekom obilježavanja tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva 1925. godine. Lik kralja Tomislava u izvornom je obliku bio dio plakata ili slike, a svoje je mjesto reproduciranjem pronašao na ukupno šest razglednica tijekom 1925. godine. Svaki od ovih šest motiva analizira se u kontekstu specifičnog slikarskog opusa, općeg likovnog stanja u međuratnom razdoblju te aktualnih društveno-političkih prilika. Razglednice se pritom uzimaju isključivo kao sredstvo masovne komunikacije kojim se posreduje historijsko slikarstvo, odnosno lik kralja Tomislava i doba uspona Hrvatskoga Kraljevstva. Unutar zaključka vrednuje se uloga historijskog slikarstva kao komunikatora informacija u obilježavanju tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva 1925. godine. Pritom se osobito upućuje na ulogu grafičkih reprodukcija i njihovu važnost pri formiranju kolektivne povijesne memorije i nacionalnog identiteta širih društvenih slojeva.

Ključne riječi: historijsko slikarstvo, kralj Tomislav, Hrvatsko Kraljevstvo, 1925. godina, razglednice

ABSTRACT

The article focuses on historical painting and the figure of King Tomislav printed on postcards for the 1000th anniversary of the Kingdom of Croatia in 1925. In its original form, the figure of King Tomislav was represented on posters or paintings, and during 1925 it was reproduced on six postcards. Each of these six motifs has been analyzed in the context of their specific painting opuses, the general artistic situation in the interwar period, and the socio-political circumstances. The postcards have been considered exclusively as a means of mass communication mediating historical painting, i.e. the figure of King Tomislav and the rise of the Kingdom of Croatia. The conclusion assesses the role of historical painting as a means of communicating information related to the 1000th anniversary of the Kingdom of Croatia in 1925. Special focus has been on the role of printed reproductions and their importance in shaping the collective historical memory and national identity of wider social strata.

Keywords: historical painting, King Tomislav, Kingdom of Croatia, 1925, postcards

Uvod¹

Do 1925. godine lik kralja Tomislava postao je općeprihvaćeni i prepoznatljivi nacionalni simbol među srednjim i višim društvenim slojevima na području hrvatskih zemalja.² Iako su u historiografiji njegova vladarska funkcija i značenje bili predmetom intenzivne rasprave,³ na području umjetnosti, a osobito na području politike Tomislav je uživao iznimnu važnost i ugled. U historijskom slikarstvu druge polovine 19. i početka 20. stoljeća osobito su bili popularni prizori navodne krunidbe na Duvanjskom polju 925. godine.⁴

Ilustriranje Tomislavova lika i krunidbe tijekom 1925. godine shvaćalo se na različite načine. U političkom diskursu obično su prevladavale tri vrste interpretacija. Jedna se odnosila na isticanje samostalnosti i neovisnosti Hrvatskoga Kraljevstva u svjetlu negiranja opstojnosti Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Druga interpretacija također je uključivala pozivanje na hrvatsku samostalnost i neovisnost, ali ponajprije u kontekstu političke borbe protiv jugoslavenskog unitarizma. To je, među ostalim, značilo i inzistiranje na federalizaciji te na povijesnoj ravnopravnosti triju konstitutivnih naroda u zajedničkoj državi. Treća interpretacija naglašavala je pak „bliske” i „bratske” hrvatsko-srpske odnose početkom 10. stoljeća, primarno u svjetlu suvremenog integralnog jugoslovenstva i zbližavanja suprotstavljenih političkih entiteta.⁵

Ovakav – iznimno široki interpretativni model odgovarao je različitim političkim opcijama. Nije stoga čudno da su tisućitu obljetnicu Hrvatskoga Kraljevstva na svoj način obilježavali i zagovornici jugoslavenskog zbližavanja i zagovornici hrvatske neovisnosti.⁶ U srpnju 1925. godine Hrvatska (do tad republikanska) seljačka stranka ulazi u vladu s Narodnom radikalnom strankom što način percipiranja Tomislavova lika i djela čini još kompleksnijim.⁷ Na specifičnom političkom razmeđu motiv prvog hrvatskog kralja bio je dobrodošao među gotovo svim političkim grupacijama i društvenim slojevima, iako je najčešće zadržavao hrvatski politički predznak. Tiskanje motiva kraljevskog lika na razglednicama, njegove krunidbe ili krune bio je, prema tome, vrlo praktičan politički i financijski isplativ potez.⁸

U sve napetijem društveno-političkom (međuratnom) ozračju likovna umjetnost i nacionalni identitet bili su blisko i uzajamno povezani.⁹ Lik kralja Tomislava pojavljivao se u opusima tradicionalnijih i u opusima modernijih hrvatskih slikara što nedvosmisleno potvrđuju i reprodukcije na razglednicama.¹⁰ Razvoj grafičke industrije znatno je pripomogao formiranju kolektivne povijesne memorije¹¹ o Tomislavu kao prvom hrvatskom kralju okrunjenom 925. godine na Duvanjskom polju. Naslikani povijesni prizori mogli su se brzo i povoljno reproducirati u raznim formatima i ovisno o potražnji distribuirati diljem države.¹²

Inače, nacionalni motivi na razglednicama u Hrvatskoj bili su šire zastupljeni od kraja 19. i početka 20. stoljeća. Tada su, naime, na razglednicama bili tiskani hrvatski grbovi, zastave, različita domoljubna gesla i stihovi te portreti „slavnih muževa u medaljonima”. Kako ističe Krunoslav Leko, navedeni motivi reproducirani su prije svega kao „izraz političkoga otpora mađarizaciji i germanizaciji”. U kasnijem razdoblju slični prikazi javit će se u većem broju upravo 1925. godine s proslavom tisućite godišnjice Hrvatskoga Kraljevstva.¹³

U sljedećoj tablici donosi se popis slika i plakata (s historijskim slikarstvom i likom kralja Tomislava) reproduciranih na prednjim stranama razglednica. Riječ je o ukupno šest razglednica (pronađenih u javnim zbirkama Republike Hrvatske) koje donose reprodukcije šest likovnih umjetničkih djela tiskanih 1925. godine.¹⁴ Tiskane umjetničke slike i plakati posreduju, odnosno populariziraju lik kralja Tomislava kao opći nacionalni simbol. Informacije u tablici odnose se ponajprije na slike i plakate (njihove reprodukcije) kao glavni predmet interesa. Reprodukcije na prednjoj strani razglednica napravljene su vjerno po originalu (izvornoj slici ili plakatu) s iznimkom plakata Gabrijela Jurkića i Marka Rašice kojima nije bilo moguće ustanoviti mjesto čuvanja i

izvorni izgled.¹⁵ Prema kartofilskoj periodizaciji sve navedene razglednice nastale su u tzv. petom razdoblju proizvodnje razglednica (od 1919. do 1945. godine) kada njihovi popularnost i kvaliteta u svijetu opadaju.¹⁶ Korištene razglednice, s reprodukcijama historijskog slikarstva, na poleđini ne sadrže rukopisne poruke i datume slanja. Naveden je tek datum zaprimanja u određenu zbirku ili signatura predmeta. Prosječne dimenzije svih šest razglednica su 90 x 140 mm u skladu s ondašnjim standardima.¹⁷

Historijsko slikarstvo s likom kralja Tomislava tiskanim na razglednicama tijekom obilježavanja tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva 1925. godine – pregled:

Autor slike ili plakata	Naziv slike ili plakata	Izdavač razglednice	Tekst na prednjoj strani razglednice	Tekst na poleđini razglednice	Lokacija i signatura razglednice (inv. br.)	Izvorni tip medija (slika ili plakat) i namjena	Lokacija i signatura slike ili plakata (inv. br.)
Ahmetov, Ilija	Krunidba kralja Tomislava	Tipografija Zagreb	1925 / SPOMEN SLIKA KRUNISANJA KRALJA TOMISLAVA U ŽUPNOJ CRKVI SV. TROJICE U KARLOVCU AKAD. SLIKARA I. AHMETOVA / 925	„TIPOGRAFIJA“ ZAGREB	Gradska knjižnica, Crikvenica; CRIKV m2-s103	Slika; dio crkvenog interijera – sakralna namjena	Crkva i Župa sv. Trojice, Karlovac; bez inventarnog broja
Babić, Ljubo	III. hrvatski svesokolski slet (lik vladara pri dnu naslikanog spomenika, op. a.)	Tipografija Zagreb	14. 15. 16. VIII. / 925 / 1925 / III. HRVATSKI SVESOKOLSKI SLET / U ZAGREBU U SLAVU TISUĆGODIŠNJICE HRVATSKOG KRALJEVSTVA	DOPISNICA / (CARTE POSTALE) / „TIPOGRAFIJA“ ZAGREB	Grafička zbirka – Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb; GZ734-1974_002	Plakat; promocija sleta	Hrvatski povijesni muzej, Zagreb; HPM-PMH-9534
Iveković, Oton	Krunidba kralja Tomislava	Zaklada tiskare Narodnih novina u Zagrebu	O. Iveković: Krunisanje kralja Tomislava. U posjedu biskupa Dra. J. Drochobeckoga.	925 / Tisućljeće Bogu i Hrvatskom narodu posvećeno / 1925 / Zaklada tiskare Narodnih Novina u Zagrebu	Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb; IEF razgl 182	Slika; rađena po privatnoj narudžbi	Privatno vlasništvo, bez inventarnog broja
Jurkić, Gabriel	1000 godina Kraljevstva Hrvatskoga. 925.-1925. Spomen krunidbe prvog kralja Tomislava u Sarajevu	Zaklada tiskare Narodnih novina u Zagrebu	1000 GODINA KRALJEVSTVA HRVATSKOGA. 925.-1925. SPOMEN KRUNISANJA PRVOG KRALJA TOMISLAVA U SARAJEVU	Slikao: Gabrijel Jurkić / DOPISNICA – ДОПИСНИЦА / Reprodukcijska i tisak Zaklade tiskare Narodnih Novina u Zagrebu	Grafička zbirka – Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb; GZ721-1967_001	Plakat; promocija sarajevske obljetnice	Neutvrđena lokacija i signatura
Rašica, Marko	III. slet Hrvatskog sokolskog saveza u slavu 1000 god. Hrvatskog Kraljevstva (Kralj Tomislav na konju i sokol s hrvatskim grbom, op. a.)	Tipografija Zagreb	CMXXV MCMXXV / MARKO RAŠICA / III. SLET HRVATSKOG SOKOLSKOG SAVEZA U SLAVU 1000 GOD. HRVATSKOG KRALJEVSTVA 14. 15. 16. KOLOVOZA 1925.	III. HRVATSKI SVESOKOLSKI SLET U ZAGREBU 15. i 16. VIII. 1925. / DOPISNICA (CARTE POSTALE) / „TIPOGRAFIJA“ ZAGREB	Grafička zbirka - Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb; GZ734-1974_001	Plakat; promocija sleta	Neutvrđena lokacija i signatura
Neimenovani autor; Trepše, Marijan (?)	Krunidba prvog hrvatskog kralja Tomislava	Jug. Nov. d. d., Zagreb	925. / KRUNISANJE PRVOG HRVATSKOG KRALJA TOMISLAVA / 1925.	DOPISNICA / Tisak: Jug. Nov. d. d., Zagreb	Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb; IEF razgl 172	Nepoznati izvorni tip medija; nepoznata izvorna namjena	Nepoznato mjesto čuvanja, nepoznata sudbina; bez inventarnog broja

Ilija Ahmetov: Krunidba kralja Tomislava

O Iliji Ahmetovu sačuvano je vrlo malo informacija u hrvatskoj stručnoj i znanstvenoj literaturi. Arhivski izvori također su poprilično oskudni.¹⁸ Zna se tek da je riječ o akademskom slikaru ruskog podrijetla koji je jedno vrijeme djelovao kao vrangelovac i politički emigrant.¹⁹ U Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca dospio je na poziv jugoslavenskih državnih vlasti, odnosno kraljevskog dvora (dinastije Karađorđevića) i tamošnjih radikala (Narodna radikalna stranka) koji su u zaštitu uzimali ruske carske službenike i simpatizere. Ahmetov je za života u prvoj Jugoslaviji na području hrvatskih zemalja (primarno kontinentalne Hrvatske i Dalmacije) oslikavao župne crkve i izrađivao portrete pripadnika srednjeg i višeg društvenog sloja. Razglednica s motivom Tomislavove krunidbe nastala je tijekom 1925. godine, a njezina naslovna strana zapravo predstavlja reprodukciju Ahmetovljeve slike iz župne crkve Sv. Trojice u Karlovcu. Prema dostupnim podacima Ahmetov je u tamošnjoj crkvi izradio prizor Tomislavove krunidbe, a čini se da je sličnu scenu izradio i u župnoj crkvi Sv. Križa u Ogulinu.²⁰

Slikarstvo Ilije Ahmetova nije bilo modernog karaktera. Dapače, na njegovim sakralnim i povijesnim prikazima prevladavao je kasni akademski realizam obilježen ikonografskom predvidljivošću i korektno odrađenom, premda u dijelovima prevladavajuće plošnom figurativnošću. Bez reproduciranja u obliku razglednice²¹ slika *Krunidba kralja Tomislava* iz karlovačke crkve Sv. Trojice ne bi postala poznata široj javnosti. Ovako je njezin utjecaj na polju nacionalne integracije bio nešto izraženiji (šahirani grb, trobojnice i narodne nošnje kao prepoznatljivi nacionalni motivi u tom su pogledu tadašnjim promatračima zasigurno bili posebno zanimljivi). Valja ipak primijetiti da se Ahmetov u kompozicijskom pogledu izravnije oslonio na *Krunidbu kralja Tomislava* Otona Ivekovića (ispravniji naziv potonje slike bio bi *Hrvati pozdravljaju svoga prvog kralja*). Različite verzije te slike bit će široko rasprostranjene u drugoj polovini 20. stoljeća te će i kvalitativno i kvantitativno nadići skromne vizualne učinke Ahmetovljeve *Krunidbe*.²²

Ljubo Babić: III. hrvatski svesokolski slet s motivima kralja Tomislava

Osim Ahmetovljeve slike krunidbe, tiskarska i nakladnička kuća „Tipografija” izdala je tijekom 1925. godine još dvije razglednice s prikazom kralja Tomislava. Za razliku od Ilije Ahmetova autori tih prikaza primarno su promovirali slet Hrvatskog

1. Ilija Ahmetov, *Krunidba kralja Tomislava*, 1925., crkva Sv. Trojice, Karlovac, reprodukcija na razglednici, vlasništvo Gradske knjižnice u Crikvenici, Crikvenica, dimenzije 89 x 139 mm

Ilija Ahmetov, *Coronation of King Tomislav*, 1925, church of the Holy Trinity in Karlovac, reproduced on a postcard owned by the Municipal Library in Crikvenica, 89 x 139 mm

2.

Ljubo Babić, *III. hrvatski svesokolski slet*, 1925., reprodukcija na razglednici, vlasništvo Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, Zagreb, dimenzije 140 x 90 mm

Ljubo Babić, *3rd Croatian Falcon Rally*, 1925, reproduced on a postcard owned by the National and University Library in Zagreb, 140 x 90 mm

sokolskog saveza u slavu tisućite godišnjice Hrvatskoga Kraljevstva. Kralj Tomislav bio je pritom sporedni (slučaj Ljube Babića) ili glavni (slučaj Marka Rašice) motiv. Babićeva ilustracija tiskana na razglednici našla se i na plakatu rađenom za potrebe Hrvatskog svesokolskog sleta.²³ Isti sadržaj pronašao je svoje mjesto i na naslovnici knjižice *Hrvatski svesokolski slet* iz 1925. godine.²⁴ U likovnom pogledu Babićev „III. hrvatski svesokolski slet” jedan je od kvalitetnijih umjetničkih uradaka na temu obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva. Prije toga Babić je slikao ilustracije za različita književna izdanja koja su uključivala povijesne motive, a bavio se i scenografijom.²⁵ Autor je, dakle, već godinama uspješno sintetizirao moderna umjetnička nastojanja te različite tradicionalne prizore i likove iz hrvatske povijesti.²⁶

„III. hrvatski svesokolski slet” promovirao je sokolske aktivnosti od 14., 15. i 16. kolovoza 1925. godine.²⁷ U prednjem dijelu prikaza isticao se stup na čijem se vrhu nalazio ženski lik s krilima u profilu. Po držanju i opremi može se zaključiti da je riječ o spomeniku božici pobjede (grčkoj Niki ili rimskoj Viktoriji). Postolje, odnosno baza stupa sadržavala je natpis – osnovne informacije o aktualnom događaju (sokolskom sletu) s lijeve te hrvatski grb (šahovnicu) s desne strane. Visinom stupa od dna prema vrhu redali su se reljefi s ličnostima, prizorima i grbovima iz povijesti Hrvatskoga Kraljevstva (od Tomislava, Petra Krešimira i Stjepana Šubića pri dnu, preko Tvrtka i Hrvoja Hrvatinića po sredini, sve do Matije Gupca te Zrinskih i Fran-

kopana prema vrhu). U drugom planu, u pozadini svega navedenog, niz stiliziranih ptica – sokolova uzdizao se zdesna nalijevo ostavljajući za sobom trag u bojama hrvatske zastave (crven, bijel i plav).²⁸

Babićevo rješenje sa stupom, svojevrsnim spomenikom kralju Tomislavu, ponavljalo se u drukčijem obliku na naslovnici brošure Rudolfa Horvata *Tomislav prvi kralj hrvatski* koja je izdana na Božić 1925. godine. Brošura je bila namijenjena prikupljanju sredstava za eventualni spomenik. Dok je na vrhu stupa prikazanog na razglednici smještena Nika ili Viktorija, na vrhu stupa prikazanog na brošuri nalazio se sami kralj Tomislav.²⁹ Babić je, prema tome, još za izrade „III. hrvatskog svesokolskog sleta” maštao o potencijalnom izgledu spomenika prvom hrvatskom kralju, što je i naslikao za potrebe popratne sokolske knjižice i plakata (kako je poslije reproducirano na prednjoj strani razglednice).

Čitavi prikaz u formalno-stilskom pogledu iskazivao je stanovitu aktualnost i usuglašenost s vizualnim dizajnerskim trendovima dvadesetih godina 20. stoljeća (posebice kroz spoj tradicionalnih motiva i međuratnog industrijskog futurizma utjelovljenog u sokolovima koji djeluju poput oklopljenih ratnih zrakoplova). U političkom pak pogledu jasno se isticala nacionalna identifikacija utjelovljena u grbu, bojama zastave i povijesnim ličnostima i prizorima na stupu, a posebno u politički aktualnom citatu prema samom vrhu (*Regnum regno non praescribit leges.*). Moderna umjetnost dospijevala je putem razglednica, plakata i brošura do šire publike i time činila bitan dio procesa nacionalne integracije i vizualnog opismenjanja pučanstva.³⁰ Ljubo Babić svojim je prikazom na izravan način povezao povijesni lik kralja Tomislava sa suvremenim sokolskim sletom 1925. godine. Po heraldičkim simbolima odlučio je primarno istaknuti hrvatski karakter obljetnice s manjim aluzijama na jugoslavenski politički kontekst. Njegov likovni izraz odlikovao se pritom čvršćom formom, prevlašću figuracije te djelomičnom stilizacijom motiva, ali bez isticanja emocionalnosti ili patetičnosti.

Oton Iveković: *Krunidba kralja Tomislava (Hrvati pozdravljaju svoga prvog kralja)*

Najveći dio „prigodničarskih” razglednica iz 1925. godine donio je javnosti dotad nepoznate ili baš za tisućitu obljetnicu rađene prizore. Neki su sadržaji, međutim, bili i otprije poznati. Razglednica u izdanju Zaklade tiskare Narodnih novina reproducirala je, primjerice, sliku Otona Ivekovića *Krunidba kralja Tomislava ili Hrvati pozdravljaju svoga prvog kralja* iz 1904., odnosno 1905. godine.³¹

Tijekom 1925. godine Oton Iveković živio je u dvorcu Veliki Tabor gdje se preselio nakon završetka Prvog svjetskog rata. Povukavši se u osamu dvorca njegova istupanja u javnosti bivala su sve rjeđa. Njegov nekadašnji utjecaj na umjetničko mnijenje također je izrazito oslabio.³² Zasad nije poznato je li Iveković u povodu obilježavanja tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva primio kakvu privatnu narudžbu za izradu određenog povijesnog prizora.³³ Sredinom dvadesetih godina 20. stoljeća njegovo historijsko slikarstvo bilo je popularizirano prije svega posredstvom reprodukcija starih slika kao što je to slučaj s *Krunidbom kralja Tomislava*.³⁴ Ovo se djelo tih godina, kako svjedoči natpis na poleđini razglednice, nalazilo u privatnom vlasništvu.³⁵ Riječ je zapravo o jednoj u nizu vrlo sličnih slikarskih verzija koje su tada cirkulirale hrvatskim javnim prostorom.³⁶ Zaklada tiskare Narodnih novina očito je procijenila da će Ivekovićev prikaz Hrvata kako salutiraju nakon krunidbe biti tražen među svim društvenim slojevima, tim više jer je proces nacionalne integracije upravo tih godina poprilično uznapredovao. Reprodukcijski predstavnika historijskog slikarstva na razglednici bila je, dakle, marketinški promišljen i financijski vjerojatno isplativ potez.

3.

Oton Iveković, *Krunidba kralja Tomislava (Hrvati pozdravljaju svoga prvog kralja)*, 1925., reprodukcija na razglednici, vlasništvo Instituta za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, dimenzije 140 x 90 mm

Oton Iveković, *Coronation of King Tomislav (Croats Greeting Their First King)*, 1925, reproduced on a postcard owned by the Institute of Ethnology and Folklore, Zagreb, 140 x 90 mm

O. Iveković: Krunisanje kralja Tomislava.
U posjedu biskupa Dra. J. Dročbočkoga.

Ivekovićeva slika tijekom 1905. godine aludirala je na specifični društveno-politički i povijesni status Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije u dualističkom sustavu Austro-Ugarske Monarhije. Tijekom 1925. godine *Krunidba kralja Tomislava* djelovala je na sličnom tragu, premda u drukčijim geopolitičkim okolnostima Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Kralj Tomislav na konju s obližnjim likovima Eugena Kvaternika i Ante Starčevića³⁷ u očima gledatelja više nije prizivao reviziju Nagodbe, već je isticao kontinuitet hrvatskog državnog prava u svjetlu priželjkivane ravnopravnosti triju konstitutivnih naroda (Srba, Hrvata i Slovenaca). Reproduciranje navodne krunidbe na Duvanjskom polju predstavljalo je, jednim dijelom, povod za preispitivanje suvremenih političkih odnosa. Reprodukacija na razglednici, ukratko, nije bila samo sredstvo vizualiziranja i promoviranja hrvatske povijesti, već i sredstvo nacionalne te političke agitacije.

Gabriel Jurkić: Spomen krunidbe prvog kralja Tomislava u Sarajevu

Ivekovićeva slika krunidbenog ceremonijala u likovnom pogledu upućuje na dugotrajne utjecaje Pilotyjeve minhenske škole i akademskog realizma početkom 20. stoljeća. S druge strane, plakat Gabriela Jurkića, reproduciran na razglednici u izdanju Zaklade tiskare Narodnih novina u Zagrebu, jasno demonstrira da je akademizirani slikarski obrazac bio ukorijenjen među pojedinim autorima i poslije – u međuratnom razdoblju. Jurkićev prikaz reproduciran na razglednici, međutim,

4.
Gabriel Jurkić, *1000 godina Kraljevstva Hrvatskoga. 925.-1925. Spomen krunidbe prvog kralja Tomislava u Sarajevu, 1925.*, reprodukcija na razglednici, vlasništvo Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, Zagreb, dimenzije 140 x 90 mm

Gabriel Jurkić, *1000th Anniversary of the Kingdom of Croatia, 925-1925, Memorial to the Coronation of the First King Tomislav in Sarajevo, 1925*, reproduced on a postcard owned by the National and University Library in Zagreb, 140 x 90 mm

ne povodi se isključivo za standardima akademskog realizma druge polovine 19. stoljeća, već stilskim i narativnim rješenjem uvelike zalazi u sferu secesijskog slikarstva i grafike.³⁸ Ovo je, uz Babićevu modernizmom prožetu likovnost, vjerojatno i najdosjetljiviji i najzanimljiviji pristup tematici obilježavanja tisućite godišnjice Hrvatskoga Kraljevstva.³⁹

Jurkićev prikaz zamišljen je scenografski po principu izlaganja povijesnog motiva na kazališnoj sceni. Mlada žena u profilu po silueti i načinu izrade podsjeća na pojedine likove iz opusa Alphonsea Muche (1860. – 1939.). Ona lijevom rukom povlači crveni kazališni zastor upućujući gledatelja na kralja Tomislava kao na središnji motiv najavljene sarajevske proslave. Idealizirani lik na konju podiže desnu ruku na pozdrav, uvodeći time na inovativan način elemente izravne komunikacije s gledateljem. Podno nježno obrađenog i pitomog krajolika pruža se natpis „1000 godina Kraljevstva Hrvatskoga. 925.-1925. Spomen krunidbe prvog kralja Tomislava u Sarajevu”.⁴⁰

Ovakav način naracije nije tek informativan, već i simbolički. Povijesni lik kralja Tomislava stupa na suvremenu društveno-političku scenu, predstavljajući se široj hrvatskoj, srpskoj i slovenskoj javnosti. Njegova pojava na tadašnjoj sarajevskoj obljetnici predstavlja se kao zalag očuvanju hrvatske individualnosti i ostvarivanju

zajedničkog državnog prosperiteta u svjetlu aktualne seljačko-radikalne (hrvatsko-srpske) suradnje.⁴¹ Za tadašnje političke elite kralj Tomislav postaje sredstvo nacionalne i političke agitacije pa u tom svjetlu i većina tadašnjih gledatelja shvaća Jurkićevo „kazališno” uprizorenje.⁴²

Marko Rašica: III. slet Hrvatskog sokolskog saveza u slavu 1000 god. Hrvatskog Kraljevstva

Za razliku od secesijski dekoriranog i simbolistički zamišljenog Jurkićevo ili Babićevo modernog, ali detaljima obilatijeg prikaza, Marko Rašica autor je najjednostavnijeg i kompozicijski „najčišćeg” likovnog prizora na razglednicama.⁴³ Rašićeva ilustracija u cjelini nije opterećena detaljima. Oblikovanje pejzaža svodi se na oblu zelenu (zemljanu) površinu i plavu (nebesku) pozadinu. U središtu kompozicije smještena su dva lika, kralj Tomislav na konju u profilu okrenut zdesna nalijevo te sokol s hrvatskim grbom također usmjeren od desne prema lijevoj strani.⁴⁴ Po načinu obrade, možda tek s iznimkom sokola koji nosi grb te vladarove glave i krune,⁴⁵ riječ je o jednostavnim i jednobojnim ploham koje središnjem liku daju dojam intenzivnije statičnosti i čvrstine. Ova pojava u Rašićinu opusu nije rijetkost jer, kako je u svojoj disertaciji istaknula još Sanja Žaja Vrbica,⁴⁶ slikar se upravo dvadesetih godina 20. stoljeća živo zanima za geometrijske i stilizirane oblike utjelovljene u no-

5.

Marko Rašica, *III. slet Hrvatskog sokolskog saveza u slavu 1000 god. Hrvatskog Kraljevstva*, 1925., reprodukcija na razglednici, vlasništvo Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, Zagreb, dimenzije 140 x 90 mm

Marko Rašica, *3rd Rally of the Croatian Falcon Association, Celebrating the 1000th Anniversary of the Kingdom of Croatia*, 1925, reproduced on a postcard owned by the National and University Library in Zagreb, 140 x 90 mm

III. SLET HRVATSKOG SOKOLSKOG SAVEZA U
SLAVU 1000 GOD. HRVATSKOG KRALJEVSTVA
U ZAGREBU, 14. 15. 16. KOLOVOZA 1925.

vim likovnim pravcima poput magičnog realizma i *art décoa*. Pojava ovakvog motiva u tadašnjoj djelatnosti tim je zanimljivija jer se idućih godina slikar intenzivnije bavi i nacionalnim motivima u umjetnosti.⁴⁷

Pokretom „umrtvljena” ili gotovo nepokretna figura kralja Tomislava izrađena je tako da više podsjeća na kolorirani spomenik negoli na ilustraciju živućeg kornjanika. Način slikanja stremi, dakle, primarno isticanju Tomislavovih vladarskih obilježja i insignija vlasti. Takav način vizualizacije nije sasvim tradicionalan, odnosno ne oslanja se, poput Ivekovićeve i Jurkićeve prikaza na akademske zasade druge polovine 19. stoljeća. U tom je smislu Rašica bliži Ljubi Babiću, premda je njihov odnos u tretiranju detalja različit. S Babićem uostalom dijeli i istu temu – Trećeg sleta hrvatskog sokolskog saveza, a što je također zanimljivo i istog izdavača razglednice – Tipografiju Zagreb. Povezivanje kralja Tomislava s tradicijom hrvatskog sokolskog pokreta nalazi i u ovom primjeru uporište u sličnim idejnim zasadima, posebice u isticanju hrvatskog povijesnog prava u novoj jugoslavenskoj državi.

Neimenovani autor, Marijan Trepše (?): Krunidba prvog hrvatskog kralja Tomislava

Nisu svi autori reprodukcija (slika i plakata) na razglednicama bili navedeni imenom i prezimenom. Neki su, kako to dokazuje prikaz krunidbe prvog hrvatskog kralja Tomislava (vidi posljednji slikovni prilog), ostali neimenovani. Razglednica s umjetničkim djelom zasad neodređenog autora tiskana je 1925. godine u izdanju

6.
Neimenovani autor, Marijan Trepše (?), *Krunidba prvog hrvatskog kralja Tomislava*, 1925., reprodukcija na razglednici, vlasništvo Instituta za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, dimenzije 140 x 90 mm

Anonymous, Marijan Trepše (?), *Coronation of the First Croatian king Tomislav*, 1925, reproduced on a postcard owned by the Institute of Ethnology and Folklore, Zagreb, 140 x 90 mm

nakladničke kuće „Jug. Nov. d.” u Zagrebu i nije poznato je li riječ o prizoru koji je nastao isključivo za potrebe obilježavanja tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva. Način oblikovanja likova i kompozicijski detalji upućuju na autora koji bi mogao biti blizak ondašnjim predstavnicima ekspresionizma. Likovni učinci na prizoru krunidbe, s iznimkom pojedinih detalja, ipak su dosta skromniji. Pokušaj povezivanja suvremenih pravaca u slikarstvu i aktualnih povijesnih motiva vrlo je zanimljiv, ali prije svega dokumentaran.⁴⁸ Je li autor slike doista mladi Marijan Trepše, zasad nije moguće sa sigurnošću tvrditi. U Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu čuva se plakat identičnog sadržaja „Imamo Hrvatsku (dan državnosti)” iz 1995. godine. Pri njegovu opisu izričito se navodi da je riječ o reprodukciji „figuralne kompozicije na temu krunidbe kralja Tomislava autora M. Trepšea”.⁴⁹

Zaključak

U dosadašnjem tekstu navedeno je ukupno šest slika i plakata reproduciranih na razglednicama prigodom obilježavanja tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva 1925. godine. Po žanrovskom određenju sve slike i plakati spadaju pod historijsko slikarstvo. Lik kralja Tomislava središnji je motiv na gotovo svim prikazima. Jedina je iznimka Babićeva ilustracija na kojoj je kralj Tomislav sporedni motiv, premda i ovdje valja uzeti u obzir da se njegov lik pojavljuje na prvom u nizu reljefa (od dna prema vrhu spomenika). Nadalje, tek jedan od ukupno šest prikaza nastao je mnogo prije obilježavanja tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva. Riječ je o slici Otona Ivekovića iz 1904., odnosno 1905. godine. Sva ostala djela reproducirana na razglednicama nastala su, dakle, neposredno prije ili baš tijekom 1925. godine te su bila namijenjena za potrebe promoviranja događaja povezanih sa samom obljetnicom.

Djela tiskana na razglednicama djelovala su, među ostalim, i kao sredstvo nacionalne te političke agitacije, jer je sama obljetnica bila korištena u društveno-političke svrhe. Lik kralja Tomislava, dotad svojstven prije svega akademskom historijskom slikarstvu i pripadajućim oleografijama, na taj je način ušao u šire socijalno polje kao predmet nacionalne prepoznatljivosti i političke interakcije. S obzirom na funkciju i dostupnost, može se pretpostaviti da su razglednice bile korištene u većoj ili manjoj mjeri među svim društvenim slojevima. Premda je njihovo slanje poštom podrazumijevalo jezičnu pismenost pošiljatelja, ne može se isključiti da su same ilustracije formirale određenu predodžbu o povijesnim ličnostima i događajima i među nepismenim pučanstvom koje je inače dolazilo sve više u doticaj s masovnim sredstvima komunikacije.

Zbog istraživačkih ograničenja nije moguće ustvrditi na koji su točno način gledatelji ili kupci interpretirali određene likovne materijale. Ipak, u skladu s povijesnim kontekstom tijekom 1925. godine moglo bi se zaključiti da su grafičke reprodukcije s motivima kralja Tomislava zasigurno pridonijele jačanju nacionalne integracije među različitim slojevima ponajprije hrvatskog stanovništva. Upravo je zahvaljujući obljetnici 1925. godine kralj Tomislav, uostalom, „zacementirao” svoj status u kolektivnoj povijesnoj memoriji širih društvenih masa. Slika na razglednici, kao ogledni primjer popularne grafičke reprodukcije, nije bila, dakle, samo sredstvo informiranja ili reklamiranja, već i sredstvo vizualiziranja nacionalne povijesti.

BILJEŠKE

- ¹ Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2018-01-9364 Umjetnost i država u Hrvatskoj od prosvjetiteljstva do danas. Na slikovnim priložima zahvaljujem Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu te Gradskoj knjižnici u Crikvenici.
- ² O povijesnom kontekstu od 1918. do 1925. godine i hrvatskim nacionalnim simbolima u međuratnom razdoblju vidi: DUŠAN BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb: Golden Marketing, 1999., 68–75, HRVOJE MATKOVIĆ, *Povijest Jugoslavije (1918.-1991.) – Hrvatski pogled*, Zagreb: Naklada Pavičić, 1998., 153–161, MARIO JAREB, *Hrvatski nacionalni simboli*, Zagreb: Alfa d.d. – Hrvatski institut za povijest, 2010., 161–265.
- ³ Sažeto o raspravama na području hrvatske historiografije do 1925. godine vidi: IVO GOLDSTEIN, O Tomislavu i njegovom dobu, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 18 (1985.), 23–55, 24–28.
- ⁴ O popularizaciji krunidbe na Duvanjskom polju vidi: MARIO JAREB, *Kralj Tomislav kroz tisuć godina: Kralj Tomislav između stvarnosti i mita te proslava tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva 1925. godine i njezini odjeci do danas*, Zagreb: Despot infinitus: Hrvatski institut za povijest: Družba Braća Hrvatskoga Zmaja, 2017., 67–70.
- ⁵ O nacionalnim pogledima na obljetnicu 1925. godine, a osobito na njezino korištenje u različite i često sasvim suprotstavljene političke svrhe vidi: HRVOJE GRAČANIN, Povijesni identiteti i politički realiteti: proslava tisućugodišnjice Hrvatskog Kraljevstva 1925. godine, u: *Hrvati i manjine u Hrvatskoj: moderni identiteti. Četvrti hrvatski simpozij o nastavi povijesti* (ur. Marijana Marinović), Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 2014., 119–138, 126–138, MARIO JAREB (bilj. 4), 88.
- ⁶ „Nove okolnosti u kojima se našao hrvatski narod nakon 1918. godine nagovještavale su i nove načine uporabe povijesnih činjenica i historijskih znanja o Tomislavu, a u cilju opravdanja ili kritike suvremenih akcija i događaja. Proslava ‘tisućugodišnjice hrvatskog kraljevstva’ koja je, po računu historičara, padala u godinu 1925. bila je prigoda da se svi raznorodni interesi manifestiraju kroz priču o hrvatskom srednjem vijeku i veličanje Tomislava.” Vidi: IVO GOLDSTEIN (bilj. 3), 28. (citata), 28–33 (različite interpretacije u međuratnom razdoblju).
- ⁷ Dobar primjer tadašnjeg pragmatičnog držanja tijekom obilježavanja tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva jesu akcije za gradnju duvanjske spomen-crkve. Vidi: MARIO JAREB (bilj. 4), 94–101.
- ⁸ U prilog toj tezi ide i tiskanje većeg broja različitih razglednica s motivom vladara, krunidbe ili krune te opća društveno-politička i prigodničarska klima posebno izražena na području hrvatskih zemalja.
- ⁹ O nacionalnom identitetu i nacionalnom likovnom izrazu u modernoj umjetnosti međuratnog razdoblja pisao je u posljednje vrijeme Petar Prelog u knjizi *Hrvatska moderna umjetnost i nacionalni identitet*. O „našem izrazu” u djelima Ljube Babića vidi dakle: PETAR PRELOG, *Hrvatska moderna umjetnost i nacionalni identitet*, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2018., 173–212. O nacionalnom izrazu u djelima Krste Hegeđušića i Udruženja umjetnika Zemlja vidi: PETAR PRELOG (bilj. 9), 213–274. O tadašnjoj tijesnoj povezanosti političkih i izložbenih aktivnosti vidi, primjerice, riječke izložbe 1925. i 1927. te splitsku izložbu 1925. godine: GORDANA TUDOR, Jadranska izložba u Splitu 1925. godine, *Kulturna baština*, 41 (2015.), 147–172, BRANKO METZGER-ŠOBER, Bijenalne umjetničke izložbe u Rijeci 1925. i 1927. godine, *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, 62 (2019.), 85–101.
- ¹⁰ Autori su: Ilija Ahmetov, Ljubo Babić, Oton Iveković, Gabriel Jurkić i Marko Rašica. Razglednica se definira po uzoru na rad Ivana Bogavčića i Ive Salopek Bogavčić „Prve razglednice na prostoru Hrvatske” u kojem se donosi: „Razglednicu možemo definirati kao otvoreni plošni poštanski medij, koji sadržava ilustraciju i predviđen je za pisanu poruku te je namijenjen ili korišten u poštanskom prometu po povlaštenoj tarifi.” Više o terminologiji razglednice, dopisnice i druge s time povezane povijesne i povijesno-umjetničke tematike vidi: IVAN BOGAVČIĆ, IVA SALOPEK BOGAVČIĆ, Prve razglednice na prostoru Hrvatske, *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, 63 (2020.), 121–138, 124–126.
- ¹¹ Ukratko o nacionalnoj integraciji i formiranju kolektivne povijesne memorije i hrvatskog identiteta u razdoblju prve Jugoslavije vidi: NIKŠA STANČIĆ, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb: Barbat, 2002., 211–215, PETAR KORUNIĆ, *Rasprava o izgradnji moderne hrvatske nacije: nacija i nacionalni identitet*, Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest - Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, 2006., 219.
- ¹² Polazeći od činjenice da su, kako tvrdi Sanja Puljar, razglednice „produkt određenog vremena, sveukupnosti različitih utjecaja, razmišljanja i življenja”, odnosno „odraz kulture” čitave zajednice, nedvojbeno se mogu smatrati relevantnim povijesnim izvorom za izučavanje povijesne zbilje, a osobito za izučavanje svakodnevnog političkog života tijekom povijesti. Vidi: SANJA PULJAR, Putujuće slike. Razglednice – kulturnoantropološki dokumenti, *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku*, 34/2 (1997.), 153–165, 162. U međuratnom razdoblju u Zagrebu djeluje nekoliko većih tiskarskih kuća, primjerice *Tipografija d. d.*, *Zaklada tiskare Narodnih novina* i *Dionička tiskara*, od kojih dio tiska i ovdje prezentirane razglednice kako je vidljivo u tablici. Više o tadašnjem razvoju grafičke industrije u Hrvatskoj vidi: LADA KAVURIĆ, Moderni grafički dizajn i modernizacija društva, u: *Moderna umjetnost u Hrvatskoj 1898.-1975.* (ur. Ljiljana Kolešnik, Petar Prelog), Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2012., 220–235, 230–234.
- ¹³ KRUNOSLAV LEKO, *Umijeće sakupljanja razglednica*, Rijeka: Ex libris, 2015., 75–76 (i slikovni prilozi od broja 13 do broja 20).
- ¹⁴ Više o tom tipu tematskih razglednica vidi: IVAN BOGAVČIĆ, Dalmatinske razglednice od njihova nastanka do kraja zlatnog doba, u: *Zaboravljena Dalmacija na starim razglednicama* (ur. Igor Goleš), Split: Pozdrav iz Dalmacije, 2015., 19–73, 45.
- ¹⁵ U monografiji posvećenoj Gabrijelu Jurkiću, Ivanka Reberski ne donosi informacije o Jurkićevu plakatu, dok Sanja Žaja Vrbica u monografiji o Marku Rašici donosi reprodukciju Rašičina plakata prema knjizi Ive Goldsteina „Hrvatska povijest” iz 2003. godine. U potonjoj knjizi također se ne navodi otkud potječe

- reprodukcija, tek da je riječ o plakatu nastalom u povodu Trećeg sleta Hrvatskog sokolskog saveza iz 1925. godine. Vidi redom: IVANKA REBERSKI, *Gabriel Jurkić: od realizma do secesije, od simbolizma do impresije*, Zagreb: Školska knjiga, 2008., 99–116, 369, SANJA ŽAJA VRBICA, *Marko Rašica*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 71–85, 182 i slikovni prilog pod brojem 124, IVO GOLDSTEIN, *Hrvatska povijest*, Zagreb: Novi liber, 2003., 246, 499.
- ¹⁶ Više o karakteristikama tog razdoblja razglednica vidi: KRUNO-SLAV LEKO (bilj. 13), 43–44.
- ¹⁷ IVAN BOGAVČIĆ (bilj. 14), 55.
- ¹⁸ Dosad je tek parcijalno istraživana slikareva djelatnost na području Splita gdje je Ahmetov održao i izložbu vlastitih radova 1929. godine (u Salonu Galić) o čemu svjedoči onodobni tisak. Vidi: STANKO PIPLOVIĆ, Pregradnja crkve i samostana konventualaca u Splitu tijekom XIX. i početkom XX. stoljeća, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 46 (2004.), 425–449, 438.
- ¹⁹ Vrangellovcima su bili „pripadnici vojnih jedinica koji su se borili protiv sovjetske vlasti u građanskom ratu od 1918. do 1920. kad su pobijedili i raspršeni u emigraciji”. Svoj naziv „duguju” generalu Pjotru Wrangelu (1878. –1928.). Vidi: http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f19vUBJ0&keyword=vrange (pregled: 9. 3. 2021.).
- ²⁰ Ogulinska slika uklonjena je nakon restauratorskih radova 50-ih godina pa njezin izgled nije poznat. Može se pretpostaviti, međutim, da je rađena po sličnom „karlovačkom” obrascu. Način oslikavanja karlovačke crkve Sv. Trojice dopao se ogulinskom naručitelju koji je uskoro i sam angažirao Ahmetova i njegovu skupinu majstora. O ovome svjedoči *Spomen knjiga za župu u Ogulinu*. O Ahmetovljevu dolasku u Ogulin i tamošnjim radovima vidi: EVA MARKOVIĆ, *Župna crkva sv. Križa u Ogulinu: monografska obrada, diplomski rad*, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2017., 45–47, 63.
- ²¹ https://www.europeana.eu/en/item/2058617/https___pikabit_locloudhosting_net_files_original_fcd0bf6ca38c3753b69c6581ce69019a.jpg (pregled: 9. 3. 2021.).
- ²² Ivekovićeve slike iznova je reproducirana i time dostupna široj javnosti upravo 1925. godine na razglednicama i u sklopu leksikona *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti 925–1925*. Vidi: EMILIJ LASZOWSKI, ur., *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925–1925.*, Zagreb: Hrvatski štamparski zavod, 1925., I.
- ²³ Tijekom 1925. godine Ljubo Babić izradio je još jedan plakat s prikazom Tomislava i na temu obljetnice. Plakat je nosio naziv „Vladari hrvatske narodne dinastije” ili u reizdanju iz 1990. godine „Velikani hrvatskog naroda kroz povijest”, a prikazivao je, među ostalima, hrvatske narodne vladare krunjene starohrvatskom krunom. Izdan je u nakladi Društva za podizanje spomenika hrvatskom kralju Tomislavu kao promidžbeni letak. Vidi: MARIO JAREB, ‘Old-Croatian Crown’ or the Construction and use of a National and Political Symbol from the Late 19th Century to the WWII, *Studia slavica et balcanica petropolitana*, 2 (2014.), 16–33, 25, MARIO JAREB (bilj. 4), 242, 262. Tijekom iste – 1925. godine Ljubo Babić bio je i generalni tajnik Odbora za kulturno-historijsku izložbu grada Zagreba (održana 11. X. – 22. XI. 1925.). Posebno je zanimljivo da je upravo njegovim nastojanjem Odbor u suradnji sa zagrebačkom *Tipografijom* izdao historijske razglednice grada Zagreba, također u povodu obilježavanja tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva. Vidi: Bilješke: Historijske razglednice grada Zagreba, *Narodna starina*, knj. 4, sv. 10 (1925.), 199–204, 201.
- ²⁴ III. HRVATSKI SVESOKOLSKI SLET, Zagreb: Tipografija, 1925.
- ²⁵ Ilustrirao je, primjerice, *Hrvatske kraljeve* Vladimira Nazora 1912. i 1931. godine. Vidi: VLADIMIR NAZOR, *Hrvatski kraljevi*, Zagreb: Matica hrvatska i Matica dalmatinska, 1912., VLADIMIR NAZOR, *Hrvatski kraljevi*, Zagreb: Jugoslavensko nakladno d. d. ‘Obnova’, 1931.
- ²⁶ O Babićevim aktivnostima na polju umjetnosti tijekom dvadesetih godina vidi: IVANKA REBERSKI, Babić u kontekstu ‘novih realizama’ dvadesetih godina, u: *Ljubo Babić – Antologija* (ur. Ivanka Reberski, Libuše Jirsak), Zagreb: Moderna galerija, 2010., 88–107.
- ²⁷ Više o Trećem hrvatskom svesokolskom sletu 1925. godine vidi: MARIO JAREB (bilj. 4), 135–144.
- ²⁸ Mario Jareb objavio je „sletski” plakat u knjizi iz 2017. godine. Vidi: MARIO JAREB (bilj. 4), 137.
- ²⁹ Vidi: RUDOLF HORVAT, *Tomislav, prvi hrvatski kralj*, Zagreb: Odbor za podignuće spomenika kralju Tomislavu, 1925., naslovnica brošure; objavljena i u: MARIO JAREB (bilj. 4), 192.
- ³⁰ Grgo Gamulin vidio je u Babićevu slikarstvu 20-ih godina određeni zastoj iskazivan stilskim nedoumicama. U opremi knjiga i izradi plakata i u tom je razdoblju, međutim, pohvalio Babićevu djelatnost: „(...) uvijek u stilu i s najvećom čistoćom sredstava: moćna receptivna imaginacija fenomena koji su se zbivali u vremenu, ali kontrolirana intelektom; točnije, apriorno utvrđenih (izabranih) načela.” Vidi: GRGO GAMULIN, *Hrvatsko slikarstvo XX. stoljeća*, Zagreb: Naprijed, 1987., 124–126.
- ³¹ Kako je među prvima primijetio Mario Jareb razgledavajući reprodukciju objavljenu u *Hrvatskom kolu* 1905. godine, Iveković u signaturi za svoj potpis navodi 1904. kao godinu nastanka slike (odnosno jedne od verzija slike vertikalnog formata). Vidi: MARIO JAREB (bilj. 4), 152.
- ³² Ukratko o Ivekovićevu životu i slikarskim aktivnostima vidi: SNJEŽANA PINTARIĆ, LEA UKRAINČIK, ur., *Oton Iveković: retrospektivna izložba*, Zagreb: Umjetnički paviljon, 1995., 136–141.
- ³³ Pregledom tadašnjih kataloga izložbi i međuratne periodike te dosadašnje povijesno-umjetničke literature zasad nije pronađen ni jedan Ivekovićev rad koji bi se izričito bavio tisućitom obljetnicom Hrvatskoga Kraljevstva.
- ³⁴ Već krajem 19. i početkom 20. stoljeća Ivekovićeve slike naširoko su se reproducirale u raznim oblicima. Ipak, tijekom 20-ih godina slikareva likovna produktivnost opada, a historijsko slikarstvo u stručnim krugovima inače više nije toliko cijenjeno. Tiskanje starijih žanrovskih komada za potrebe različitih prigoda i izdanja bilo je stoga najpraktičnije rješenje.
- ³⁵ Kako se navodi na prednjem dijelu razglednice: „U posjedu biskupa Dra. J. Drohobeckoga”. Riječ je o križevačkom biskupu Juliju Drohobeckom (1853. – 1934.) koji u trenutku izdavanja razglednice ipak nije obnašao biskupsku dužnost. Vidi: ANTO LEŠIĆ, DROHOBECKZY, Julije (Drohobecki), *Hrvatski biografski leksikon*, 1993., <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=5462> (pregled: 9. 6. 2021.).

- ³⁶ Slika je do danas sačuvana u dva formata, na jednoj je radnja vertikalnog, a na drugoj horizontalnog usmjerenja. Slika vertikalnog usmjerenja (1900 x 1250 mm) nalazi se u privatnom vlasništvu, a jedna njezina verzija objavljena je 1905. godine u zborniku Matice hrvatske *Hrvatsko kolo*. Slika horizontalnog usmjerenja (800 x 1304 mm) danas se nalazi u Modernoj galeriji u Zagrebu, a objavljena je u leksikonu *Znameniti i zaslužni Hrvati 1925. godine*. Vidi: *Hrvatsko kolo. Knjiga I.*, Zagreb: Matica hrvatska, 1905., naslovna stranica; slika u Modernoj galeriji pod inventarnim brojem MG-387, SNJEŽANA PINTARIĆ, LEA UKRAINČIK, ur. (bilj. 32), 34, 37, EMILIJ LASZOWSKI, ur. (bilj. 22), I.
- ³⁷ DUBRAVKO HORVATIĆ, Starčević i Hrvatska stranka prava prema likovnim umjetnostima, *Život umjetnosti: časopis za pitanja likovne kulture*, 36 (1983.), 28–41, 36.
- ³⁸ Kako ističe Ivanka Reberski u monografiji o Gabrielu Jurkiću, slikar je pred Prvi svjetski rat bio pod snažnim utjecajem secesije, a pritom je osobito bio „zaokupljen idejama simboličkog značaja”. Ovu karakteristiku u svojem radu zadržao je i dalje, čemu svjedoči i prikaz kralja Tomislava. U međuratnom likovnom izričaju Jurkić se zadržao na modernim idejama ranijeg doba i umjetničkim pokretima s kraja i prijelaza stoljeća, poput impresionizma te prve secesije umjetnika. Premda je po godini rođenja i vremenu života bio pripadnik kasnije generacije, nije, dakle, zašao pod izrazitiji utjecaj modernih tendencija međuratnog razdoblja. Vidi: IVANKA REBERSKI (bilj. 15), 48–49, 56.
- ³⁹ Pristup slike u slici, odnosno u prenesenom značenju „teatra” u „teatru” svojom inovativnošću posebno se ističe među svih šest reprodukcija na razglednicama, bez obzira na Jurkićev tradicionalniji likovni izričaj. O Gabrielu Jurkiću pisano je opširnije i u katalogu izložbe *Gabriel Jurkić* (izložba održana u Galeriji Klovićevi dvori 2005. godine). Vidi: BISERKA RAUTER PLANČIĆ, ur., *Gabriel Jurkić: od secesije do impresije*, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2005.
- ⁴⁰ Jurkićev prikaz uspješno objedinjava temeljne estetske i društveno-političke odrednice razglednice kako ih definira Sanja Puljar u članku pod naslovom „Putujuće slike, razglednice – kulturnoantropološki dokumenti”. Jurkić, naime, uvodi Tomislavov kraljevski lik na društveno-političku pozornicu onoga vremena na obavijesno- praktičan, ali i umjetnički atraktivan način. Vidi: SANJA PULJAR, (bilj. 12), 155.
- ⁴¹ Proslavu u Sarajevu organiziralo je *Hrvatsko kulturno društvo Napredak* kao nepolitička i nestranačka organizacija. Članovi društva i tadašnji visoko rangirani političari, međutim, tamošnje su aktivnosti uspjeli iskoristiti u promocijsko-ideološke svrhe. Kralj Tomislav predstavljan je, primjerice, kao „kralj seljačke krvi” čijim se slavljenjem najavljuje novo doba složenosti u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca što je bilo u skladu s novim političkim usmjerenjem Hrvatske seljačke stranke i njezinih političkih prvaka. Oni su ušli u vladu sa srpskim radikalima – svojim dojučerašnjim ljutim političkim protivnicima. Proslavi u Sarajevu 5., 6. i 7. rujna 1925. godine prisustvovao je i tadašnji ministar agrarne reforme Pavle Radić. On je u svojim istupima na obljetnici izravno i nedvosmisleno povezivao predmet proslave s aktualnim društveno-političkim zbivanjima o čemu svjedoče nebrojena izvješća u tadašnjem tisku. O svemu tome vidi: ZLATKO MATIJEVIĆ, Ministar Pavle Radić na ‘Napretkovoj’ proslavi tisućgodišnjice hrvatskog kraljevstva u Sarajevu 1925. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, 36/ 3 (2004.), 1127–1149, 1127–1139.
- ⁴² O proslavi tisućgodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva u Bosni i Hercegovini s posebnim osvrtom na proslavu u Mostaru vidi: IVICA GLIBUŠIĆ, Proslave tisućgodišnjice Hrvatskoga Kraljevstva u Bosni i Hercegovini s posebnim osvrtom na Mostar, *Hercegovina: Časopis za kulturno i povijesno nasljeđe*, 6 (2020.), 295–322.
- ⁴³ Reprodukcijska na razglednici je u crno-bijeloj verziji objavljena u tekstu Snježane Koren „Poučavanje o interpretacijama” u časopisu „Povijest u nastavi”. Tijekom 2020. godine objavljena je i u katalogu Hrvatskog športskog muzeja „Igra sporta i umjetnosti”. Vidi: SNJEŽANA KOREN, Poučavanje o interpretacijama, *Povijest u nastavi*, X./20 (2012.), 185–215, 199, MARIJAN SUTLOVIĆ, *Igra sporta i umjetnosti: susret stalnom postavu Hrvatskog športskog muzeja*, Zagreb: Hrvatski športski muzej, 2020., 38.
- ⁴⁴ Sličan sokol pojavljuje se na još jednom Rašičinu plakatu iz 1925. godine. Plakat je bio posvećen Trećoj sokolskoj izložbi održanoj u Umjetničkom paviljonu u Zagrebu. Vidi: MARIJAN SUTLOVIĆ (bilj. 43), 38.
- ⁴⁵ Za izradu modela krune poslužio je lik vladara iz splitske krstionice. Do 1925. godine kruna vladara iz splitske krstionice bila je obično smatrana Tomislavovom ili rjeđe Zvonimirovom krunom. U kolektivnoj povijesnoj svijesti ova kruna je postala općeprihvaćena i popularna među širim slojevima stanovništva upravo zahvaljujući obilježavanju tisućite obljetnice Hrvatskoga Kraljevstva 1925. godine. O tome vidi: MARIO JAREB (bilj. 23), 23. Za više informacija o liku vladara iz splitske krstionice vidi: IGOR FISKOVIĆ, Reljef kralja Petra Krešimira IV. – Zaključak, *Starohrvatska prosvjeta*, 28-29 (2001.-2002.), 341–358, 341–350 (inače je cijeli broj tog časopisa posvećen reljefu za koji autor smatra da prikazuje krunu hrvatskog vladara Petra Krešimira IV.), IVO BABIĆ, O reljefu s prikazom kralja iz splitske krstionice, *Archaeologia Adriatica*, IV (2010.), 203–215.
- ⁴⁶ Prije spomenute disertacije malo se tko posvetio obimnijem istraživanju slikarskog opusa Marka Rašice. U pregledu hrvatskog slikarstva na prijelazu stoljeća, primjerice, Grgo Gamulin izložio je o slikarevu liku i djelu dvije stranice teksta, naglasivši da je u pitanju slikar koji je „ušao ‘sa strane’ i do kraja ostao po strani” te da je u pogledu stila proizašao između prve i druge secesije umjetnika. Vidi: GRGO GAMULIN, *Hrvatsko slikarstvo na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće*, Zagreb: Naklada Naprijed, 1995., 242–243.
- ⁴⁷ U Hrvatskom povijesnom muzeju (Dokumentarnoj zbirci I) pod inventarnim brojem HPM/PMH-9533 čuva se i plakat „Treća sokolska izložba” također autora Marka Rašice u izdanju Tipografije 1925. godine (visina papira 910 mm i širina papira 625 mm).
- ⁴⁸ Može se pretpostaviti da postoji još sličnih razglednica. Nacionalni i patriotski povijesni motivi u Hrvatskoj inače su bili masovno reproducirani na razglednicama još od početka 20. stoljeća. Vidi: MARIO JAREB (bilj. 23), 20.
- ⁴⁹ <http://athena.muio.hr/?object=detail&id=9937> (pregled: 20. 8. 2021.).